

Dr hab. Izabella Steinerowska-Streb, prof. UE w Katowicach
Katedra Przedsiębiorczości i Zarządzania Innowacyjnego
Kolegium Ekonomii
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Katowice, 12 listopada 2019

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agaty Karoliny Buczak pt. „Instytucje otoczenia biznesu a podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety” napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Małgorzaty Markowskiej, prof. UE we Wrocławiu oraz przy promotorstwie pomocniczym dr Bartłomieja Jefmańskiego w Wydziale Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (Jelenia Góra 2019, ss. 359).

Podstawą wykonania recenzji rozprawy doktorskiej pt. „Instytucje otoczenia biznesu a podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety” autorstwa mgr Agaty Karoliny Buczak jest pismo nr EZT.BOW.4000.6.2019 Dziekana Wydziału Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu dr hab. Elżbiety Sobczak prof. nadzwyczajnej UE z dnia 28.09.2019. Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska o objętości 359 stron łącznie ze spisami treści, rysunków, tabel, bibliografią oraz aneksami. W dalszym ciągu przedstawię ocenę tematyki pracy, celów podjętych badań i postawionych hipotez, metodyki badawczej, części teoretycznej oraz empirycznej, konkluzji, jak również strony formalnej i językowej pracy.

1. Tematyka rozprawy

Praca doktorska mgr Agaty Karoliny Buczak dotyczy funkcjonowania instytucji otoczenia biznesu (IOB) w powiązaniu z podejmowaniem działalności gospodarczej przez kobiety. Tematykę tą uważam za aktualną, ciekawą i oryginalną płaszczyznę do prowadzenia badań naukowych, wartą eksploracji w rozprawie doktorskiej.

W literaturze przedmiotu na przestrzeni ostatnich lat działalność gospodarcza kobiet cieszy się dużym zainteresowaniem. Mniejszy, w porównaniu z mężczyznami, udział kobiet wśród osób prowadzących działalność gospodarczą jest bowiem faktem. Dysproporcje występujące na tej płaszczyźnie pojawiają się nie tylko w Polsce, lecz również w większości gospodarek na całym świecie. Dlatego też badacze podejmują próby identyfikacji motywów,

które stoją u podstaw podejmowania działalności gospodarczej przez kobiety. Przedmiotem licznych badań dotyczących przedsiębiorczości kobiet są również problemy napotymane przez kobiety podczas zakładania i prowadzenia własnej firmy. W dalszym ciągu w obrębie tematyki dotyczącej działalności gospodarczej kobiet istnieje jednakże wiele luk badawczych. Brakuje przykładowo szczegółowych opracowań, w których dokonuje się rozpoznania wpływu instytucji otoczenia biznesu na podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety. Zgłębienie tej problematyki stało u podstaw badań zrealizowanych przez mgr Agatę Karolinę Buczak. Wyniki tych badań zostały zaprezentowane w pracy doktorskiej. Zasadność podjęcia wybranego tematu została uargumentowana we wstępie rozprawy.

2. Cele pracy i hipotezy badawcze

Głównym celem badań zaprezentowanych w rozprawie doktorskiej była „ocena wpływu instytucji otoczenia biznesu na podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety w Wałbrzychu”. Jest to cel bardzo ambitny i trudny do zrealizowania. Stąd też nie dziwią trudności, na które autorka napotkała w trakcie przeprowadzania badania.

Oprócz celu głównego sformułowano sześć następujących celów szczegółowych (s. 10):

1. Identyfikacja teoretycznych podstaw przedsiębiorczości, w tym przedsiębiorczości we współczesnej gospodarce rynkowej.
2. Przegląd i systematyzacja aktów prawnych dotyczących działalności gospodarczej w Polsce.
3. Rozpoznanie obszaru działalności IOB w zakresie wspierania działalności gospodarczej.
4. Inwentaryzacja obecnych w mieście w regionie instytucji otoczenia biznesu oraz zakresu świadczonych przez nie usług.
5. Scharakteryzowanie uwarunkowań administracyjnych, demograficznych i gospodarczych Wałbrzycha.
6. Usystematyzowanie wiedzy z zakresu profili działalności podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanej przez wałbrzyszanek w badanym okresie.

Biorąc pod uwagę cel główny, jak również główną hipotezę, zwraca uwagę, że wśród celów szczegółowych nie pojawia się żaden cel odnoszący się do kobiet, które stanowią podmiot prowadzonych badań. Celem takim mogłoby być przykładowo rozpoznanie instrumentów wsparcia IOB, z których skorzystały kobiety przygotowując się do rozpoczęcia

działalności gospodarczej. Brak odniesienia celów szczegółowych do przedsiębiorczości kobiet jest tym bardziej zadziwiający gdy weźmie się pod uwagę, że drugi, piąty i ostatni cel cząstkowy zasadniczo niewiele wnosi w realizację celu głównego. W tym miejscu warto także podkreślić, że autorka konsekwentnie marginalizuje temat przedsiębiorczości kobiet nie tylko przy formułowaniu celów szczegółowych. Uderzające jest również, że w układzie pracy zagadnieniu temu został poświęcony jedynie krótki podrozdział znajdujący się w jednym z dwóch rozdziałów teoretycznych dotyczących przedsiębiorczości.

Odnosnie celów należy ponadto dodać, że w pracy nie zostały wyszczególnione cele poznawcze, metodologiczne i utylitarne. Oczywiście praktyki w zakresie formułowania celów pracy doktorskiej są różne, niemniej jednak uważam, że tego typu podział wzbogaciłby uzasadnienie podjęcia badań w obszarze wybranym przez Panią Agatę Buczak.

We wstępie pracy przedstawiono również główną hipotezę badawczą: „Uwarunkowania prawne oraz oferowane przez instytucje otoczenia biznesu w Wałbrzychu i regionie formy wsparcia miały niewielki wpływ na podejmowanie działalności gospodarczej przez wałbrzyszanek w badanym okresie” oraz pięć hipotez cząstkowych (s. 11). Moje zastrzeżenia wzbudza zarówno sposób sformułowania hipotezy głównej, jak i jej zawartość. Rozpatrując cel główny dysertacji niejasne jest dla mnie odniesienie się w tej hipotezie do uwarunkowań prawnych. Na temat tych uwarunkowań w celu głównym nie ma nawet najmniejszej wzmianki. Nadmienić również należy, że Autorka rozprawy nie prowadziła badań pierwotnych dotyczących wpływu uwarunkowań prawnych na podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety. Kontrowersyjne jest dla mnie także brzmienie hipotezy cząstkowej: „Istnienie i działania instytucji otoczenia biznesu ukierunkowane jest w głównej mierze na zaspokojenie ich własnych potrzeb egzystencji gospodarczej, a nie na udzielanie szerokiego wsparcia dla osób zakładających działalność gospodarczą” (s. 11). Autorka bada przecież wpływ IOB na podejmowanie działalności gospodarczej przez kobiety, co jest niezależne od tego, jakie są cele IOB.

3. Ocena treści merytorycznej

Oceny treści merytorycznej dokonano w oparciu o analizę zawartości kolejnych części recenzowanej pracy doktorskiej.

Wstęp pracy składa się z wprowadzenia do tematu, uzasadnienia podjętych badań, celów i hipotez badawczych oraz opisu zawartości poszczególnych rozdziałów. Autorka

zawarła zatem we wstępie wszystkie elementy, które powinny być umiejscowione w tej części rozprawy doktorskiej. Oprócz wskazanych wcześniej zastrzeżeń dotyczących celów i hipotez badawczych, pozytywny odbiór informacji zawartych we wstępie zakłócają nie do końca precyzyjne sformułowania, których Autorka używa w części wprowadzającej do tematu. Zaskakujące wydaje się stwierdzenie: „Szacuje się, że największy wzrost przedsiębiorczości w Polsce miał miejsce w latach 2011-2017...”. Informacja ta wzbudza wątpliwości biorąc pod uwagę fazę eksplozji przedsiębiorczości, jaka miała miejsce na początku lat 90. XX wieku. Domniemam, że Autorka chciała odnieść się do jakiegoś wybranego okresu, jednakże brak jest takiego uszczegółowienia w tekście.

W **rozdziale pierwszym** o tytule: „Teoretyczne podstawy przedsiębiorczości” Autorka przedstawiła aktualny stan wiedzy na temat przedsiębiorczości. W umiejętny sposób odniosła się przy tym do teorii przedsiębiorstw stworzonych w głównych nurtach ekonomii. W rozdziale tym wyczerpująco zostały opisane uwarunkowania i rodzaje przedsiębiorczości.

Rozdział drugi zatytułowany: „Przedsiębiorczość we współczesnej gospodarce rynkowej” obejmuje zróżnicowane zagadnienia. Pierwszy podrozdział tego rozdziału odnosi się do znaczenia przedsiębiorczości we współczesnych gospodarkach rynkowych. Zadziwiające jest jednak, że w obrębie prezentowanych tam treści wymienia się cechy jakościowe mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw (ss. 52-53). W kolejnym podrozdziale Autorka podjęła się opisu przedsiębiorczości w Polsce i Unii Europejskiej. Niestety, podrozdział ten obfituje również w wątki odbiegające od tego, co sugeruje jego tytuł. Do tego typu wzmianek należą przykładowo szczegółowo zaprezentowane kryteria identyfikacji mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw (ss. 63-70). W następnych dwóch podrozdziałach znalazły się treści najbardziej wartościowe w obrębie teoretycznej części pracy. Opisano w nich determinanty przedsiębiorczości kobiet, a w dalszej kolejności - zachowania przedsiębiorcze i motywy stojące u ich podstaw. Ostatni podrozdział ma natomiast w założeniu przedstawiać proces przedsiębiorczy jako efekt działalności gospodarczej. Niestety i w tym przypadku zaprezentowane treści kontrastują z tytułem rozdziału. Przykładowo na stronach 96-97 można znaleźć definicję działalności gospodarczej, jej podstawy prawne oraz przesłanki stanowiące o zaklasyfikowaniu działalności jako gospodarczej. Podsumowując rozdział drugi stwierdzam, że poszczególne podrozdziały pozwalają wysoko ocenić wiedzę Autorki rozprawy oraz pochwalić Jej szerokie spojrzenie na problematykę przedsiębiorczości. Niemniej jednak, zapoznanie się z zawartością tego rozdziału prowadzi do zastrzeżeń dotyczących nadmiernej wielowątkowości. W poszczególnych podrozdziałach znajdują się

bowiem treści nie odnoszące się do ich tytułów, ani nic nie wnoszące do realizacji celów badawczych postawionych w dysertacji.

Jak wskazuje autorka, **rozdział trzeci** to „kompilacja wiedzy dotyczące ustawodawstwa regulującego działalność gospodarczą w Polsce” (s. 12). W rozdziale tym przedstawiono akty prawne regulujące działalność gospodarczą w Polsce oraz formy organizacyjno-prawne prowadzenia biznesu. Ponadto, w ostatniej części trzeciego rozdziału szczegółowo przedstawiono Polską Klasyfikację Działalności (PKD). Zagadnienia poruszane w tym rozdziale prowadzą co prawda do realizacji jednego z celów szczegółowych dysertacji, mając jednak na uwadze cel główny rozprawy stanowią one jedynie rozbudowany wątek poboczny.

Rozdział czarty ukierunkowany został na prezentację instytucji otoczenia biznesu. W tym miejscu zdefiniowano instytucje otoczenia biznesu oraz przedstawiono ich klasyfikację. Wyczerpująco zostały tu omówione działania poszczególnych instytucji otoczenia biznesu. Szczególnie pozytywnie należy ocenić przeprowadzoną w tym rozdziale analizę danych wtórnych dotyczących działalności instytucji otoczenia w Polsce, a także zmian zachodzących w obrębie tych instytucji na przestrzeni ostatnich lat.

Kontynuacją problematyki podjętej w rozdziale czwartym jest **rozdział piąty**. Autorka dokonała w nim przeglądu instytucji otoczenia biznesu funkcjonujących w Wałbrzychu i w promieniu 60 km od Wałbrzycha. W rozdziale tym opisano także zakres działań realizowanych przez poszczególne IOB. Należy podkreślić, że przedstawione opracowanie ma charakter autorski. Pozytywnie odbieram również zakończenie tego rozdziału, w którym dokonano podsumowania efektów działania IOB w omawianym regionie.

W **rozdziale szóstym** przedstawiono historię Wałbrzycha, sytuację społeczno-gospodarczą miasta oraz przemiany strukturalne zachodzące w mieście. Treści zawarte w tym rozdziale zasadniczo nie mają wiele wspólnego z tytułem rozprawy, w którym nie ma żadnej wzmianki na temat Wałbrzycha. Przypuszczam, iż intencją Autorki było przygotowanie czytelnika do tematyki **rozdziału siódmego**, w którym scharakteryzowano podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w Wałbrzychu, w tym te podmioty, które były zarejestrowane przez kobiety. Zabieg ten wypadł jednakże niezręcznie. Zaprezentowane w tych dwóch rozdziałach treści przywodzą na myśl kilka zasadniczych wątpliwości. Pierwsza wątpliwość dotyczy sformułowania tematu rozprawy. Skoro cztery z ośmiu rozdziałów poświęcono badaniu podmiotów gospodarczych funkcjonujących w Wałbrzychu i samemu Wałbrzychowi, to z jakiego powodu nie ujęto tego w temacie rozprawy? Jeżeli nie wyeksponowano w tytule, że badanie dotyczy Wałbrzycha, to czy wyciągnięte wnioski można generalizować również do innych obszarów Polski? A może jednak badana populacja jest reprezentatywna dla całej

Polski? Odpowiedzi na te pytania można byłoby uzyskać porównując strukturę podmiotów gospodarczych Wałbrzycha z innymi obszarami Polski. Niestety takiej analizy nie przeprowadzono.

W **rozdziale ósmym** przedstawiono wyniki badania pierwotnego, którym objęto 110 respondentów. Opis doboru próby i jej wielkości nie jest klarowny. W szczególności nie wiadomo dlaczego Autorka wybrała do badania tylko te kobiety, które w latach 2013-2018 zarejestrowały działalność gospodarczą (s. 231). De facto przeprowadzone badanie pozwoliło na sprawdzenie wiedzy badanych kobiet o działalności IOB. Były to zatem tylko te kobiety, które były zdecydowane na założenie firmy. Tymczasem aby zrealizować postawiony w pracy cel główny należałoby sięgnąć również do wcześniejszych etapów procesu przedsiębiorczego i dotrzeć na przykład do osób trafiających do IOB, które wykazują intencje przedsiębiorcze, lecz ostatecznie nie podejmują się prowadzenia biznesu. Pozwoliłoby to w bardziej kompleksowy sposób ocenić, jak wsparcie uzyskiwane od IOB wpływa na ich decyzje o założeniu firmy.

W badaniu pierwotnym posłużono się kwestionariuszem ankietowym, który autorka udostępniła w rozprawie w formie aneksu. Narzędzie badawcze zostało skonstruowane poprawnie. Pozytywny odbiór tego rozdziału zakłóca brak usystematyzowania zaprezentowanych informacji. Przykładowo część informacji dotyczących narzędzi statystycznych wykorzystywanych w badaniu znajdujemy dopiero po przeczytaniu 17 stron rozdziału tj. na stronie 248, po czym na stronie 267 docieramy do informacji o zamiarze przeprowadzenia analizy skupień! Jeszcze większe zaskoczenie stanowi wprowadzenie informacji o zamiarze korzystania z korelacji pod koniec rozdziału 8 (s. 296). Autorka nie ustrzegła się też pewnych błędów przy opracowywaniu wyników:

- w Tabeli 8.2.2 przedstawia średnią i odchylenie standardowe dla wieku i liczby zatrudnionych, podczas gdy liczba zatrudnionych ma rozkład wykładniczy, a wiek najpewniej gamma;
- w tej samej tabeli (Tabela 8.2.2) przedstawiono wyniki obliczeń wartości p z testu dla dwóch średnich i z testu Manna-Whitney'a. W zależności od rodzaju rozkładu należało posłużyć się jednym lub drugim testem (w tym wypadku testem Manna-Whitney'a);
- to samo dotyczy tabel od 8.2.4 do 8.3.15 oraz od 8.4.1 do 8.4.12, przy czym w niektórych z nich ma miejsce kuriozalna sytuacja, gdzie autorka wskazuje na istnienie istotnego związku w jednym teście i równocześnie brak istotności w drugim teście (patrz: tabela 8.2.14 (s. 258), tabela 8.3.5 (s. 261), tabela 8.3.7 (s. 262-263));

- w tytułach tabel od 8.2.2 do 8.3.1 błędnie wskazano, iż dotyczą zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi. W rzeczywistości w tabelach tych przedstawiano wyniki występowania różnic w badanych podgrupach oraz statystykę opisową, a nie związki;
- konstrukcja wymienionych powyżej tabel nie pozwala na zorientowanie się czego dotyczą przedstawione wartości procentowe poszczególnych zmiennych. Każdorazowo trzeba konfrontować podane wartości z liczebnościami z Tabeli 8.2.3;
- podrozdział 8.5 zatytułowano: „Instytucje otoczenia biznesu - wyniki oceny działalności IOB i oferowanych form wsparcia” (ss. 285-295). W rzeczywistości przedstawiona analiza nie pozwala na ocenę działalności IOB, a dotyczy badania opinii respondentek na temat IOB. Zastosowana analiza korespondencji pozwoliła na identyfikację grup osób lepiej lub gorzej oceniających IOB. Jednakże identyfikacja tych grup nie stanowiła celu głównego ani częściowego;
- na stronie 295 zamieszczono informację „We wszystkich badanych związkach statystycznych stwierdzono wysoką istotność statystyczną. Wszystkie wartości p wynosiły 0,0000.” Jest to oryginalna forma zapisu wartości 0. Przy bardzo wysokiej mocy testu statystycznego wartości p mogą być bliskie zeru, ale nigdy nie wynoszą zero. Autorce zapewne chodziło o zapis $p < 0,01$;
- opis wyników przedstawiony w tekście powyżej tabeli 8.6.1 jest niezgodny z danymi umieszczonymi tej w tabeli (s. 295);
- w celu zbadania zależności pomiędzy wiedzą o IOB i korzystaniem z ich oferty wykorzystano korelację liniową. Wykorzystanie korelacji liniowych wymaga spełnienia dwóch założeń: pomiar na skali ilościowej oraz rozkład normalny. Tymczasem wyliczone zagregowane wskaźniki są pomiarem na skali przedziałowej od 0 do 100, nie przedstawiono też informacji o charakterze rozkładu tych zmiennych. Dowodów na niewłaściwe zastosowanie tego narzędzia dostarcza również rys. 8,6,1. Poprawne byłoby zastosowanie korelacji nieparametrycznej np. Spearmana;
- tytuły tabel 8.6.1 i 8.6.2 oraz 8.6.3 i 8.6.4 nie oddają różnicy w przedstawionych danych; w przypadku stosowanych w tabelach skrótów konieczne jest ich objaśnienie pod tabelą – patrz Tabela 8.6.5 s. 297;
- z przeprowadzonej analizy korelacji wyciągnięto również niewłaściwe wnioski. Cytując autorkę: „Większa wiedza o IOB skłania do korzystania z nich [...]”. Tymczasem korelacje mówią jedynie o związku pomiędzy zmiennymi i kierunku tego związku, ale nie można wyciągać na ich podstawie wniosków przyczynowo

skutkowych. Równie dobrze można by domniemywać, że osoby mają większą wiedzę o IOB, bo już z nich korzystały. W tym przypadku należało przeprowadzić analizę regresji.

W **zakończeniu** pracy autorka skonfrontowała uzyskane wyniki z badania empirycznego z postawionymi hipotezami. W efekcie hipoteza główna, że *„uwarunkowania prawne oraz oferowane przez instytucje otoczenia biznesu w Wałbrzychu i regionie formy wsparcia miały niewielki wpływ na podejmowanie działalności gospodarczej przez wałbrzyszanek”* została zweryfikowana pozytywnie. Zwieńczeniem rozdziału jest szereg poprawnie wyciągniętych wniosków. Cennym walorem tego rozdziału, świadczącym o dojrzałości autorki jako badaczki, jest zwrócenie uwagi na ograniczenia badania.

4. Ogólna ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej

W recenzji zwracam uwagę na różnorakie niedociągnięcia przedstawionej do oceny dysertacji, niemniej jednak walory pracy przewyższają jej niedociągnięcia. Autorka pracy doktorskiej wykazała się szeroką wiedzą zarówno z zakresu przedsiębiorczości, jak również na temat działalności instytucji otoczenia biznesu. Wiedza ta, jak zadeklarowano we wstępie, opiera się nie tylko na studiach literatury przedmiotu, ale także na wcześniejszych, własnych obserwacjach działalności IOB. Podkreślić należy, że Autorka wykorzystwała bardzo bogatą, liczącą 258 pozycji literaturę, w obrębie której blisko 60 artykułów pochodzi z czasopism zagranicznych. Dodatkowo, przy pisaniu pracy wykorzystano liczne źródła internetowe (106 pozycji) oraz 53 akty prawne. Chociaż w pracy nie uniknięto błędów, to w mojej opinii zastosowane podejście badawcze, uzyskane wyniki, jak również wyciągnięte wnioski potwierdzają umiejętności Doktorantki w zakresie prowadzenia badań naukowych.

Dysertacja została przygotowana w sposób bardzo staranny. Zasadniczo napisana jest poprawnie językowo i stylistycznie, chociaż w pracy można odnaleźć nieliczne błędy formalne. Należą do nich przykładowo błędy literowe (np. s. 8) czy interpunkcyjne (s. 7, 9). Pracę wzbogacają liczne rysunki (49) i tabele (98) prezentujące wyniki prowadzonych badań. Reasumując estetyka pracy jest jej znaczącym walorem.

5. Konkluzje

W mojej opinii praca doktorska mgr Agaty Karoliny Buczak stanowi oryginalne oraz samodzielne rozwiązanie problemu naukowego, co więcej dowodzi bogatej wiedzy

teoretycznej doktorantki z zakresu dyscypliny ekonomia. Pomimo moich krytycznych uwag stwierdzam, że kryteria dopuszczenia do publicznej obrony jakimi są wymogi wynikające z art. 13 p.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach naukowych i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65 z 2003 r., poz. 595 z późniejszymi zmianami) zostały spełnione. W związku z powyższym rekomenduję dopuszczenie mgr Agaty Karoliny Buczak do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Katedra Przedsiębiorczości
i Zarządzania Innowacyjnego

ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice